ԵՐԱՏԱ

Տարեգրական Լուրեր

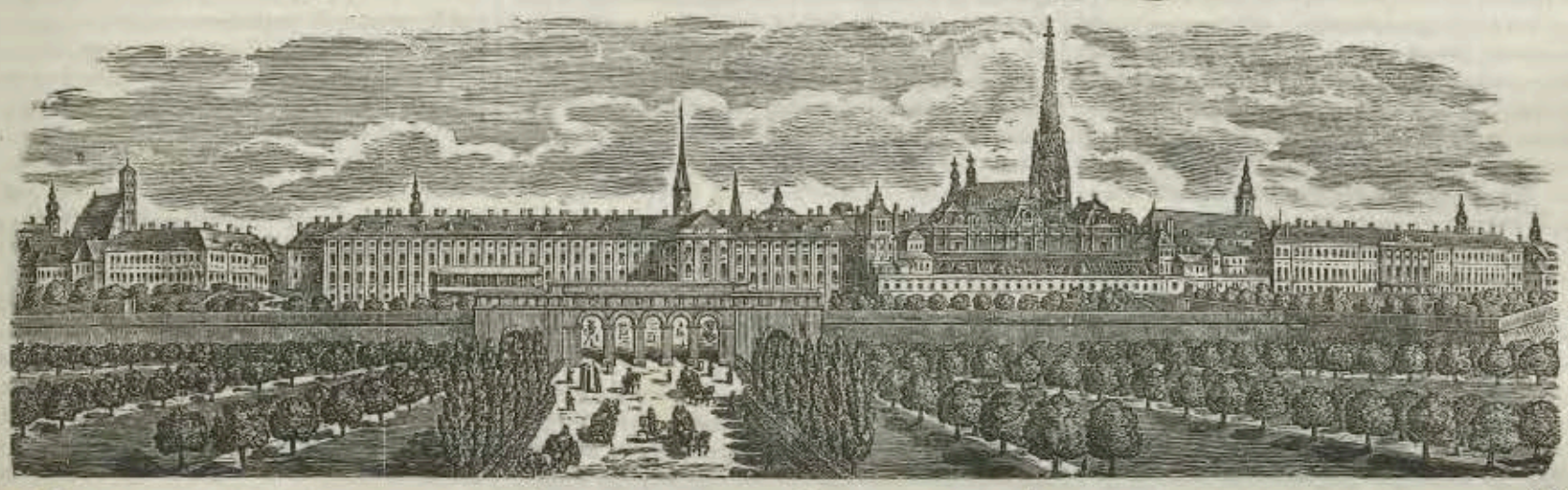

թիւ 14 — 6 ԱՊՐԻԼԻ (25 ՄԱՐՏԻ) — 1852

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԱԼՈՒՏԻԱ. Պարսաներից գահերեցին մահը։

ՊԱՂԱԻՍ. Խորհրդանոցին բացուելուն հանդէսը. Ազգաբանդես։ Հրամարակ մը։

ԱՆԳԼԻԱ. Խորհրդանոցի խօսակցութիւններ։

ԻՏԱԼԻԱ. Ապէ-ոյլք։

ՀՆԴՍՏԱՆ. Ընդվզողաց Պիրմանների հետ ունեցած պատերազմը։

ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐԱՑԻՆԵՐ. ԱԶԳԱԼՈՒՅՑ. Արտաքսուած Աստուածաբան։

ԹՈՒՐՔԱՍՏԱՆԻ. Մրջնաներ։ Թրթռումն ու քր կերպարանափոխութիւնը։

ԲԵԼՈՒՇԱՍՏԱՆ. Քրիստոնեական նշանագրութիւն։

ԱԼԻՍՏՐԻԱ

ԱԼԷՔՍԱՆԴՐԻԱ Ի ՊՈՐԻԼԻՍ

ԽՍՏՐԵԱՅԻ պաշտօնէից գահերէց եւ արտաքին գործոց պաշտօնակ՝ Վելիքս Շվարցենբերկ իշխանը պատ իրիկուան ժամը վեցին կոմեսաածով յանկարծակի մեռաւ։

ԳԱԼԻԱ

ՓԱՐԻԶ, Մարտի 29։ Ամսոյս խորհրդանոցին (ժողովարանին ու արիւնագիր ժողովքին) բացուելուն հանդէսը խիստ մեծ շքով կատարուեցաւ։ Դիւ իրիկի պատին ապարատաց պատճառ ըստուած ընդարձակ պատին մէջ, որն որ պատաքոյ կարգի շքեղութեամբ զարդարուած էր։ Պատին մերնատուներն ոսկեզօծուած կարմիր թաւշով պատած էին։ Ժողովականի պատշգամին կից պատուհանը՝ պատնէշի ամենամոխրեմի ձեւացած էր երեսկունեան դրշներով ու կայսերական արծիւներով զարդարուած։ Ա՛ս պատուհանին կենտրոնի կողմը քանի մը նստարաններ կային գահերէց իշխանին դիմացի պաշտօնատեղւոյ համար։ Բիւր մը դէպ ի առաջ, ամենամոխրեմին տակը, բոլոր սրահին երկայնութիւնը բռնող աստիճանաւոր բարձրին (estrade) վերին աստիճանին վրայ թաւշով ու ոսկով զարդարուած դիտաւոր թիկնաթոռ մը դրուած էր հատարակապետութեան գահերէց իշխանին համար։ Դոյնին աջ կողմը, մէկ աստիճան վար, պզտիկ թիկնաթոռ մը կայ ծերակուտի գահերէց Հերոնիմոս Պոնապարտ սպարապետին համար։ Ա՛ս երկու թիկնաթոռներուն կենտրոնի երկու կողմը բաժնուած՝ ասան ամենաբ գրուած էին սաալ պաշտօնէից համար։ Պատուհանին վար գահերէցին աջ կողմը երրորդ թիկնաթոռ մ՚ալ կար տերութեան խորհրդոյն գահերէցի փոխանորդին համար, եւ չորս աթոռք նոյն խորհրդեան բաժիներուն գահերէցանց համար։ Աստիճանաւոր բարձրին մնացած մասերուն վրայ, գահերէցուն աջ ու ձախ կողմը բաժնուած՝ նստարաններ կային տերութեան խորհրդականաց համար։

Լայնը սրահին մէջ ասանուվեց կարգ նստարաններ դրուած էին, որոնք երկու անհաւասար մասունքներու բաժնուած էին, ու մէջ տեղերնին ազատ անցք մը կայ։ Աջ մասին գլուխը, ծերակուտի գահերէցուն թիկնաթոռին դիմացը, վեց աթոռք կային ծերակուտին պատուակիրներուն համար, որոնցմէ վերջը կու դային ուրիշ կարգ նստարաններ ծերակուտի հասարակ անդամներուն համար։ Ասոնց կենտրոնի կարմիր թաւշէ վանդակով մը բաժնուած, ուրեք կարգ նստարաններուն սահմանուած էին ՅԷն նահանգին կուսակալին, Փարիզի քաղաքապետաց ու ժողովրդապետաց, պրեւալ երեւելի պաշտօնատեղւոյց եւ ուրիշ պատուաւոր անձանց համար։ Իսկ երկարդ լայն մասին գլուխը, հասարակապետութեան գահերէցուն թիկնաթոռին դիմացը, օրէնսդիր ժողովքին գահերէցուն թիկնաթոռը կար, որուն աջ կողմը չորս աթոռք կային երկու գահերէցու փոխանորդաց ու երկու գանձապետաց (questeur) համար։ Ասոնց կենտրոնի ասանուվեր նստարանները պատգամաւորաց համար էր։

Դամբ կէսօրուան մէկին քառորդ մնացած՝ հանդիսապետն ապէ բրաւ որ դեսպանները կու գան։ Ամենքն ալ ելան։ Դեսպանները ներս մտան։ Ամենքն ալ, ինչպէս նաեւ հետեւեալներն՝ իրենց առաջին քարտուղարն ու առաջին պաշտօնատարը (attaché) իրենց փաստաւորնշանագրեսն հագած ու, կուրծքերնին շքանշաններով զարդարուած էին։ Ամենուն առջեւէն կու գար ոստիկան Վահանապետին նուիրակն, ոսկի անմիջապէս ետեւէն Անգղիոյի ու Սարտինիոյի դեսպանները, ետքը մեկիալները կարգաւ, որոնք անցան տեղերնին նստելու։ Ամենքը ելան պատգամաւորները ներս մտան, առջեւնէն իրենց վարագուրները, գահերէցը, գահերէցուն փոխանորդներն ու գանձապետները։ Ասոնցմէ վերջը մտան ծերակուտին անդամներն իրենց գլուխներն ունենալով շարս գահերէցու փոխանորդներն եւ ութիշ պատուակիրները, ասոնց անմիջապէս ետեւէն կու գային կարդինալները, սպարապետները ու ծովապետները, իրենցմէ վերջն ալ ծերակուտին ուրիշ անդամները։ Սարդինեալներն ու ծովապետներն առջի նստարանին վրայ բազմեցան, անմիջապէս պատուակիրներուն ետեւը։ Վերջապէս տերութեան խորհրդականք ներս մտան, գահերէցու փոխանորդն ու բոլոր գահերէցները առջեւնէն։

Յետոյ ձիրգ մէկին թնդանոթները սկսան նետուիլ, բեմբուռները դարնուիլ եւ գահերէց իշխանին գալն ազդ եղաւ։ Ամենքը մէկէն ոտք ելան եւ ընդարձակ սրահին մէջ հանդիսական լռութիւն մը տիրեց։ Պինա ոտաց գահերէցուն պարտական պաշտօնատէրները ներս մտան եւ, իրենց դիրքերնին գացին։ Ասոնցմէ ետեւ երեւցաւ ծերակուտին գահերէցն իր հետ ունենալով Փարիզի հրամանատար Մանեան զօրագլուխն ու բոլոր պաշտօնատարները, եւ ասոնք ալ իրենց համար սահմանուած տեղերը գացին։ Վերջապէս Լուդովիկոս Նաբոլէոն իշխանը, պատուոյ լեգէոնի աստղն ու իր նոր հատատատած զինուորական շքեղագարդը կուրծքը կախած՝ ներս մտաւ, ամենամոխրեմին տակ իրեն համար դրուած թիկնաթոռին առջեւը կեցաւ եւ, ժողովականներուն բարեւ տալէն ետեւ՝ Հրամանագիրը նստեցէք, ասելով, ըսելով՝ դիմեցին նստելու։ Մինակ Հերոնիմոս Պոնապարտ սպարապետը չնստեցաւ եւ միշտ ոտքի վրայ մնաց։ Դամբապետ Լուդովիկոս Նաբոլէոն ոտքի վրայ կեցած՝ բաց գլխով ու հաստատուն ձայնով ճառ մը կարդաց, որն որ շատ անգամ ժողովականաց ու դեսպանաց հաճութեան ծափահարութիւններով ընդմիջահատեցաւ եւ վերջէն Նապոլէոն ընկերամարդաց ազդակով կնքուեցաւ։

Գահերէց իշխանը, որն որ ճառը կարդացած ատեն երբեմն երբեմն կը նստէր կ՚ելլէր, ճառը ընդունելով նստածին պէս տերութեան պաշտօնեայ պ. Գաղագիանոպ ոտք ելաւ. որ երգումն ընելու ատեն է։ Եւ անմիջապէս սկսաւ երգման ձեւը կարդալ եւ ծերակուտի անդամները հրամիրեց որ իրենց տեղերնը տրուած ատեն ձեռքերնին վերը վերցնելով՝ Կիրքնում ընեն։ Ամենքն ալ ծերակուտի գահերէցն եւ ուրիշ պատուակիրներն անուանեցան, ասոնցմէ անմիջապէս ետքը՝ կարդինալները, սպարապետները ու ծովապետները, եւ ետքը ծերակուտի մնացած անդամները՝ ոչ-ուրենի կարգաւ։ Բոլորը լմընցած կ՚երեւար մէկ մ՚ալ ելնելու ատենին գահերէց պր. Փարիզիս ոտք եկաւ, եւ՝ Իմ անունս մոռցուցաւ, ըսելով՝ խնդրեց որ երդումնիկ։ Ես դէպքն ընդհանուր զարմանք ազդեցաւ, եւ մինչեւ գահերէց իշխանն ինք ինքը չկրնալով բռնել՝ քմծիծաղ եղաւ։ Յերեսի ետեւ պաշտօնեան ակից ետքն օրէնսդիր ժողովքին անդամներուն կամ պատգամաւորներուն անունը կարդալ իրենց ընտրուած նահանգներուն ազգանունական կարգաւ։ Ներկայ չգտնուող եւ իրենց անունը տրուած ատեն պատասխան չտուող պատգամաւորաց մէջ նշանաւորներն են պր. Միքիպա, Լիրիան, Հէնան, Գաւերնիւպ ու Գաւնոյ։

Լոյսերուն ընելը լմընցաղէն ետեւ՝ տերութեան պաշտօնեան յայտնեց որ 1852ին նիստը բացուած է, եւ ծերակուտի անդամներն ու պատգամաւորները հրամիրեց որ երկրորդ օրը իրարանցիր իրենց որոշուած տեղը գտնուին։ Ասոր վրայ հատարակապետութեան գահերէց իշխանն ոտք ելաւ եւ ժողովականաց Կեցցէ՛ Նապոլէոն ազգակաւը գոչեցաւ։ Պալատին առջեւը ժողովուած ահագին բազմութիւնն ալ նոյն ազգակը կրկնեց։ Բիւր մը վերջը թնդանոթներու նետուիլը՝ գահերէց իշխանին Լուդովիկոս պալատն հասնելն իմացուց։

Լուրերի երնուս պարիկութիւնը թող չսարսի որ գահերէց իշխանին ճառն ամբողջ գնենք, կը սիրենք գալ անգամուան մեղուլ։ միայն մէկ կողմը՝ խիստ մտադրութեան արժանի ըլլալուն համար՝ հոս կը հանուստենք։ Ըստերն ունենք կարծելու, ըսաւ Լուդովիկոս Նաբոլէոն, որ ես կոչուելութիւնդ նաբէն հատատակ կ՚ուզեմ։ Թէ որ ես ատենի միտք ունենայի, աս ատենիս սպասել հարկաւոր չէր։ Մինչեւ հիմակ աս բանիս համար ոչ ատիմ եւ ոչ միջոց պակսեցաւ։ բայց այսօր ինչպէս նաեւ առաջ մեր խորհրդի մէջ հատատուն դրած ըլլալով որ ամենայն ինչ Գաղղիոյի համար ընեմ՝ եւ, ինծի համար բան մը չընեմ, հիմակուան վիճակս ամենուն չեմ՝ փոխուր,

մինչեւ որ չեմ ասիպուիր։ Ա՛ս ասիպումն ալ ան առանն կ'ըլլայ՝ երբ որ կողմակցութիւններն իմ կառավարութիւնս կործանելու, իմ ընտրութեանս օրինաւորութիւնն ուրանալու եւ երկիրը տակնուվրայ ընելու ետեւէ իյնան։ Ասանկ բան մը պատահի նէ, բայց միայն թէ որ անանկ բան մը պատահի նէ, ժողովրդէն նոր ատիւոյս մը կը խնդրեմ, որն որ կարենայ անդատանալի կերպով մը իմ գլխոյս վրայ հաստատել այն իշխանութիւնը՝ զորն որ ինք (ժողովուրդն) իմ ձեռքս տուած է։ Բայց հիմակ ասանկ հանդիսաւոր գէպքերու վրայ չխորհիմք, որոնք եւ ոչ հաւանական են։ Պահենք հաստատակամութիւնն, որն որ ամենէն մեկու մը դէմ չէ եւ կրնայ զամիքը դոհ ընել։

— Ա՛պրիլ 21ին հասարակապետութեան պահելոցը Դիւիլրիի հրապարակին մէջ զօրաց քանի մը գնդերուն հանդէս ըլլաս, ուր զինուորներուն առաջին շքապարանները բաժնեց, որոնք Օլդէանի ցեղին դրաւուած առացուածներուն վրայ հաստատուեցան։ Շքապարանները սովիք շինուած է, վրան թիապ կայ, անոր վրայ արծիւ մը՝ թեւերով հովանի եղած, մէկ կողմէ՝ Լուդովիկոս Նաբոլէոնին պատկերը, մեկալ կողմէ՝ Բոլոնիա եւ հրանդ բառերը գրուած են։ Զօրքն իր առջեւէն անցնելու ատեն՝ մէկ մասը, կնցեալ կոյսը, ազաղակով սգը կը թափէր։ Իշխանին ետեւէն պաշտօնական մեծ բազմութիւն կ'երթար, որոնց մէջ շատ օտարական պաշտօնականներ ալ կը տեսնուէին։

— Ա՛պրիլ 23ին հրապարակ մ'երթաս, որուն վրայ ճանն է հասարակապետութեան դահիրէցին տեղութեան խորհրդեան, ծերակուտին եւ օրէնսդիր ժողովին հետ ունեցած յարաբերութիւնները կանոնաւորել։ Հրովարտակը 86 յօդուած ունի, որոնց որոշումներն արդէն սահմանադրութեան հաստատուած հիմերուն մեկնութիւններն են։ Գլխաւորապէս մանաւոր առաջարկութիւն մ'ունի, որ կրնայ սահմանադրութեան նորոգութիւններ առաջարկել, բայց վրան խօսուելու հաճոյ՝ պէտք է որ պնդիչի առաջարկութիւն մը առ նուազն տասն անդամներէ առարկուած ըլլայ։ Իսկ օրէնսդիր ժողովին նկատմամբ հրապարակը կ'որոշէ որ ժողովը բոլորանգակ նստին ժամանակն 7 քառորդին ըլլայ, եւ անմիջապէս խորհրդարանական անդամներուն իշխանութեան վաւերութեան քննութիւն ընեն։ Երբ որ քննութիւնը կ'ըլլայ, ընտրողաց նոյն նստին մէջ երդում պիտի՝ որ ընէ, թէ որ բացակայ է՝ երկրորդ նստին մէջ։ Ան պատգամաւորն՝ որ իր ընտրութեան հաստատութեան օրէն սկսած 15 տրուան մէջ երդում չընէր, նոյնին գործով պատգամաւորութիւնն կ'դադրի։ Հրաժարած կը սեպուի։ Հրամարակը կ'որոշէ նաեւ ժամանակն թէ խորհրդարանական պատգամաւորներ որ առաջարկուած օրէնքի մը մէջ փոփոխութիւն առաջարկելու իրաւունքն ինչպէս պիտի գործածէ, եւ ինչպիսի կերպով նոյն փոփոխութիւնը յանձնարարական ժողովին եւ անկից ալ երրորդ խորհրդարան ղրկի՝ որ գրաձուի։ Իսկ կարգի գործ ընողներուն պարտիք՝ գրեթէ նոյն է, ինչ որ վերոյին ազգային ժողովին որոշած էր, որոնք են՝ խօսքէն դուրս, պարպ կարգի կոչել, նոյնպէս կարգի կոչել եւ միանգամայն արձանագրի մէջ անցընել, եւ ժամանակ մը ժողովին մերժել, բայց նոյն ժամանակը 5 օրէն անցին պիտի՝ որ չանցնի։ Հաճութիւնն եւ անհաճութիւնն նշաններն արտերնուած են։ Ժողովին նստելուն արձանագրիներուն գրութիւնը մասնաւոր խմբագրիչներու յանձնուած է, զորոնք ժողովին դահիրեցը կրնայ անուանել եւ նաեւ մերժել։ Դահիրեցին կը յանձնուի որ կարգի գնէ թէ ինչ, կերպով ժողովին մէջ խօսուածներն եւ տեղեկութիւններն ամէն մէկ լրագիրներուն տրուին։ Օրէնսդիր ժողովին անդամներն առանց ժողովին մասնաւոր հրամանին չեն կրնար իրենց խօսած ճառերը տալ եւ հրատարակել։ Նոյն իսկ տպագրելու՝ 500—5000 ֆրանգ տուգանք պիտի՝ վճարէ։

ԱՆԳԼԻԱ

Լուսաբերի որ վերջին թերթերուս մէջ պատմեցինք, Մարտի 19ին պատգամաւորաց խորհրդին մէջ՝ նոյն խորհրդանոցը բաժնելու վրայ վէճ ըլլալին եւեր՝ զորաց ծախքին վրայ խօսուեցաւ։ Պատերազմի պաշտօնեան առաջարկեց որ ժողովը 101,937 զօրք պահելու հաւանութիւն տայ, Հնդկաստանի 30,500 զօրքէն զատ, որոնց ծախքը Հնդկաստանի ընկերութիւնը կը հոգայ։ Ասոր վրայ դարձեալ պաշտօնէից բռնած քարտարական ընկերացքին վրայ ոստիկ վէճ երլեցին եւեր՝ զորաց թիւին համար եղած առաջարկութիւնն ընդունուեցաւ, իսկ անոնց ծախքին համար պահանջուած 3,602,067 օգերջինին վրայ խօսուելը՝ ժամանակն ուշ ըլլալուն պատճառաւ՝ ուրիշ առնելի թող պրուեցաւ։

— Նոյն տեղին 24ին պատգամաւորաց խորհրդոնեան մէջ Պր. Ինտերսըն առաջարկեց որ կառավարութեան խնդրագիր մը տրուի, որուն մէջ խնդրուի որ 1850ին սկիզբէն մինչեւ հիմա, Կոստանդնուպոլսոյ անդրդիական դեսպանին եւ Եգիպտոսի անդրդիական հիւպատոսին՝ բարձրագոյն Պրսան ու Եգիպտոսի փոխարքային մէջ եղած խնդիրներուն նկատմամբ դրած թղթերը խորհրդանոցին տրուին։ Գանձատան առանձնադիրն ասոր պատասխան տուաւ թէ Ա՛ս առաջարկութիւնն որոշ քննութեան ամենէն երեւելի մասին, այս ինքն Տաճկաստանի եւ Եգիպտոսի մէջ եղած յարաբերութիւնոց վրայ է։ Կրնամ՝ պնդել ապահովցնել որ, բուռ, ինչ հիմնական եւ ինչ յարաբերութեան ան երեւելի խնդրոյն նկատմամբ կառավարութեան ան երեւելի խնդրոյն նկատմամբ բռնած ընթացքը՝ առնուած յանկարծ հիմնած չէ։ Տաճկաստանի եւ Եգիպտոսի մէջ եղած իրաւանց խնդրոյն հիմը՝ հաստատեալ դաշինքներն են, անոնց մեկնութիւնը՝ երկրին օրէնքն ու երեւելի շահն է։ Հիմա կառավարութիւնն ան առաջարկութեան վերնոյթ հաւանիլ։ որովհետեւ եթէ հաւանելու ըլլայ, հարկ կ'ըլլայ ան խնդրոյն վերաբերեալ շատ տեղեկութիւններ յայտնել։ Ընդդիմական կառավարութիւնը Տաճկաստանի եւ Եգիպտոսի մէջ ըլլալու յարաբերութեան համար այնպիսի եղանակ մը մտադիր եղած է, որ Անդրդիայի եւ տեղական բոլոր աշխարհքին կարող ըլլայ ժամանակաւ յայտնել։ Բայց հիմա խոստացութիւններու գեռ ըմբնցած չըլլալով՝ բան մը չենք կրնար ըսել։ Այստեղ պաշտօնեին խօսքին հաւանեցաւ։ Ինծի կ'երեւայ որ, բուռ, ան աջարկութիւն ընող Ընդդիայի ըրած երաշխաւորութիւնն աղեկ խնայած չէ։ Ընդդիա՝ միայն ասոր եռեւէ երեւ որ Եգիպտոս Մէհմէտ Ալիին ընտանեաց մէջ ժառանգական երկիր մ'ըլլայ։ բայց Սուլթանին ու փաշային մէջ հաստատուելու յարաբերութեանց պայմաններուն ամենեւին երաշխաւոր չէր։ Ընդդիա ան բանիս մէջ մտնելու շատ զգուշութիւն ընելու է։ Մենք իմ Սուլթանին եւ իմ փաշային հետ բարեկամութեան մէջ ըլլալով՝ կրնանք չէ իմ միայն ընդհանրապէս, այլ նաեւ մեծաւորս գիպուածոց մէջ խորհուրդ տալ։ Բայց ինչպէս լսի, ըրածներս միայն խորհուրդ է եւ ոչ ուրիշ բան։

ՍՊԱՆԻԱ

Մադրիտէն Մարտի 24ին առանց կը գրեն։ Մեր պաշտօնեաները շատ փոխ ու կասկած ունին խորհրդանոցին, արմ բաւիր մ'ալ չեն ապաներ։ Դիսաւորը շատ ալմակից պիտի ըլլան եւ ասելի ծերակոյտը պաշտօնեանելուն մեծ գործ պիտի բանայ։ Տերութեան խորհրդեան այսպրան նոյն մէջ թեպուհոյն ընելու ճամբորդութեան վրայ խօսք եղաւ։ Իսպանիա՝ պատերազմի պաշտօնեան բացարձակապէս ասոր դէմ կեցաւ։ Բոլոր երկրին մէջ հիմնակ հոացող ապստամբութիւն, բուռ, մոլորքաղաքին մէջ ալ կը ծոպի թէ որ թագաւորին հեռու հեռանայ։ Պուրբոնց ալ Էսպերանսային կոչմն նեղաւ։ — Քոնի մ'օր առաջ մոլորքաղաքին մէջ հասարակապետական ժողովակ մը յայտնուելով՝ պատգամաւորութեան երթալ Ռիվերոյ քանուեցաւ։ Ասիրա պահպանութեան տակ դրուեցաւ։ Նոյնպէս ուրիշ անձինք ալ բանտարկուեցան, որոնց մէջ նաեւ Երիսա Դոլոլեանցի կոչին։ — Հասարակապետականներն վախնալու բան չունին, ինչու որ ազատական ժողովրդին մերպետութեան վարժած է եւ անանկ գրգռութիւններու երկրին ատեն չեկրնար տանիլ։ Բայց Գարլիստներն տանիլ չեն։ Ժամանակ մը վեր բարոյ հիերակրելոյն վրայ հրատարակուած Մոնդեմոլէն կոմսին վարքն ու նկարագրութիւնները, որոնցմէ արդէն հարատարոյ օրինակներ ի լոյս ընծայուած էին, վերցուեցան ամէն խանութներէն ու ճամբաներու անկիւններէն՝ ուր որ կը ծախուէին։ Ասոնց բանա նաեւ ամէն կողմ ի գործ պիտի դրուի։ Նոյն իսկ պաշտօնատարաց մէջ մեծ ապստամբութիւն կը տիրէ, որոնց Մարտի վերջերը վճարելու միտք չկայ։

ՀՈԼԱՆԴԱ

Ընդդիայեան պիրմանեներուն հետ ունեցած վէճն ու դժուարութիւնը շարունակելու տեղ՝ աւելի դէպքաս, եւ խստացութիւնը բարորոշին կտրեցաս։ Հիմակ Անդրդիայի զորքերու, պատերազմութիւն կը անուանեն, արդէն Պիրմանի դէմ 6000 զօրք խաւարած են, Նորէն 2000 հոգի ալ պիտի՝ երթան։ Դեռ վերջ շարունակ ալ պատերազմի տեղը պիտի՝ խրիւրուն։ Պիրմանները գեռ Լուրտայիները չարչարելը կը շարունակեն։ Ա՛ս Նիւհիլուն վրայ Պոմպոյ Դոյնը լրագրիրը Մարտի 3ին կը գրէ։ Մեր ատ գրուածքն նորագոյն հասած ատեն՝ արդէն պիրմաններու դէմ ստորիկ պատերազմի մէջ պիտի գտնուինք։ Ասանկ ընդ Հոնուր կառավարին առաջարկութիւնները նենդութիւնի ընդունեցան։ Ամէն բանէն յայտնի կ'երեւայ որ մոլերներն ուրիշ բան չէ, բայց եթէ ժամանակ վատնելիք։ Պարզուրեալ պատերազմ մ'ընելու՝ հարկաւոր չէ, միայն Ռանգոն (30,000 բնակչով) ու Պոմպասան (10,000 բնակչով) քաղաքներն ասները բաւական է, որն որ շատ դիւրաւ կրնայ յաջողիլ, որովհետեւ նիկուքին սենեկն ալ քանի մի մասին դիպտե են։

ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ

ԱԶԳԱՅԻՆ

Արտաքսուած Արտաքինեան։

Ա.

(Շարունակութիւն)

Ասոնց Ալատաւորդ մը վրայ գտնուած՝ կը կարդար որ դանիկայ արիւծներն ասպատեր ձոր մի կենդանեն, բայց բան շարիքին ոգոտ ընելու երանգն ոչ ունի չէր պիտեր։ Ա՛հ, Արտաքսուդ, դուն հպարտ եղ. ինչուդ ոյ՝ մտոյդ հանձնայն կը խոսի։ Մեծ եւ կիրդ մը միտքս պատրաստած է. բոխուիդ վրայ կը գրենամ, փասն զի աչքիս դարմանոյի դէպք մ'ելաւ։ Նոյ որ վերջնաբարոյ վրայ իր թիւնամին ու վերարիանոնեն եւ ուժին բան խոր խաղաղութեան մէջ խոսիլ, փնրուն ոյ իր հասարակութիւնն զոյնը տեսանելոյ վրայ չէր ծարելը, ամէն մարդ յոգնած ուղղութիւններուն հանդիսաս կու տար, եւ երգարերներ իրենց բնութիւնն ապրիանդին բնելով՝ հոգերնին ոգոտ ընող գիշերուան հանդիսաս երբեմն երբեմն կը փոդոլիին։ Եւ միայն անհանդիսաս, թիւատրեա եւ շատ ուրիշ անոյտ ալ, բայց եթէ իրիկուն մանաւանդ առուտրի ազէսէն ու տնձիութեան մէջ արիւն, միայն ձեր վրայ կը հանէի։ Ինչպէս արեւպակը հեւասած ու գիրեցիկ եւ փարդ ոգոյն գնդիքիչ ցուցուցած ասանն երկիրս դարարագեց, ու ձաղկաւէտ գեղեցկութիւնը կը կորսուի, հովերը եր փրն կը մանչեն եւ ձիոն ու ասաղոյ կը խաբեն։ Նոյնպէս իմ սրտոյս հեւասարութիւնն ու վատանդոյ մասնելով՝ խիստ ձմերուան ու իսարին տարուն եան գիտարուած էի։ Բայց վերջապէս արագ գիտեցի թարգմանչ դարոյ ու երկու գնուած ասանեներուս գոյ իր ընդարար հիմը արակերով՝ գանոյ մարեց։ Մինչ գնոյ մէջ ընկերացայ, ինչու ինկու արտիս գոյ խաղաղութիւնը, մարդկային կորստեան իրենեն ի կոխ ելացին։ Գիշերը, հոգերը, դաւերը զարդեցան։

Բայց մեկին ի մեկ երեւակայութեան մէջ ամենաշատ նոր դուռ մը բացուեցաս։ մեկ ու մեկով իր մի բիւրաւորներ կը տեսնեի, որոնք ապրաստ ինչ բրով արիւնը կը թափէին։ ասոնց մեկը մեծ պրիկ՝ յանդգնութեան մեկեկա։ վրայ կը դիմեն, եւ շատերն ասնեով եան մը բերելով՝ գեղանոյ փոշիներու մէջ կը թաւալին։ Երկու հոգիներ ոյ բարձ ոյ վրայ տեսայ։ մեկը դեղեցիկ հոգլուսով, դիմեն մինոյ պրահներ հարած, ձեռքը զարհուրելի պարագներ ասպատ մը բռնած։ Մեռաց մեծին, գեղեցիկ երեսով, քարոյրի բնակ ու փեսիանգիր արդարութեան կատարիչ կ'երեւար։ Ասոնք մեջերնին ասասի գեղեցիկներ՝ վերջապէս զարհաւորոյ յարգելութեան նոյնպէս՝ տեսած ասանն պուռայ, տարուեցայ։ Ուզած անձնաձեւ հանն ձեռքին կ'ազատեմ, բուռ, երկրոս ասի, ապատրոս կ'երթամ Պարտանեն ազգանունին բնակարան եւ իմ տիրեցիս (տրի քաջ մը յաստնելով) գրեցուռայ մեջ կը բերեմ, բուռ։

Լաւ ատ իրաւերը ընելու ատեն ուրիշ կարգ մը զարկ Ա՛ստուածդ, չափութիւնեանդ մեջ անայ։ ա՛հ, գնայ բան, գարարելոյ, երանելիս ատեւեցան։ ասոյդին բարանեան դատ մը գրելոյ պաշտպան՝ արիւնարդանեան ոյ ընդ ոչ ընդ ոչ ոչ ոչ ոչ։ Ես չէր դիտեր ոյ ոչ արդէն իմ մեկալ կողմ մնա եկած էին, եւ կնոջիս ասանեն ընդարձակ դաշտաւայրի մը վրայ, բարար Հայոց գրարար Հայոց գրարարն ունի եւ անհամար բարեմիտ բանակած կեցած էին։ Հեծելազ ու տանուտար, ոչինչ նաեւ ու տիզատ եւ գիտամ ոչ անիրաւութեան հետ եան պատերազմին դեմ վրեմ կը հրեցին։ Ջանարդ գրարարներու տակ պատրաստ կեցած, բանի դրպատ էին, նեստերու անձրեւն ի կոխ կը պահեին, ու յարարանն գնդի մը կը ապատեին։ որդ եղաւ գնդի գրարարն ոչ, որ իր ահագին ալիքներու ու ջիրերը գիրեցոյ ոչ։

[illegible] կը պատրաստուի, եւ վիրջապէս ոգեւոր[illegible]թիւն գտնելով՝ ուժգնութիւնովն կը դիմէ, առջեւն ելածը կ՚առնէ կը տանի, կ՚եղծանէ, ոչնչէ կը դարձնէ։

Աչ ու ձախ կողմն առիւծասիրտ դիր դարձնէր զրոյց ոյրդոր իւր ապին ու արտերնուն մէջ կրակ կը փաւէին։ Ցիրան հնդպատութիւնովն կեղծաւ՝ յարմար ժամանակ մի կը ապատեր։ Ամենն։ ինչ չփանեցաւ. է, կ՚ըսէր. միայն ուսանողաց առէջ. մի զարհուրիր մանչունն այն որ տրոշաց նեղատեղին կը հասցնէ. մոնուսոնդ թիւ մոռոտ իսա մանկանեղէն չշեղելով՝ համբառաց պատաց դեմնցէք, որն որ առաւել կ՚ընդունիք յարմիելով. իսկ հիթ բանաց ոմանց դէմք մը ցուցնելս ըլլայ, նոյն գրաւիչ դարձեալ կրնան ած չէ։ Ապոլիսի խոսքերով զոյգն ուր ի կը գարձնէր, եւ ինչ արի ոնամ մը, մեծին Պիտատոյ աշխարհ ըլլալը կը ցուցնէր։

Վ ջոյն ալ բեկնեն մեղ կը վասցնէր, Արիթոսին գրէ ոմանն մարդ ու ժայռերն ալ՝ խօսելով. ու. բլնելով իրեն կը բաշէր, Պոլիտոն գաւառին հիւթը ծծուզ, Պոսպիոյ բարեկամ։ Ա. դուրը տրուելով կը ջարտացրնէր ու կը խաբէր, կը խայթէր կամ կը հաւնէր, քաղը կերպով մը կը գիւթէր, յանկարծակի կը լայնէր, կը ծիծաղցնէր, յանդգնութիւնովն կը փոռ էր։ Եւ մէկուգան յարմիելով կը պատրաստէր։ Նմանն ալ էր իր սիրելի բարեկամին, նեռանիդ Ապոլոնին, որն որ ատուոտնեղանն մէջեն նեռանգութիւնոն մէջ կրնէլեն է։ Ի՞նչ. ատելի ու մեծ օղատ էրնար բնել, ոտ պատերազմին մէջ Զէրոյ, որպիսի բանատուն մ՚բաղալն, եւ ասով՝ զրոյց պիտչան ալ ելաւ եաեւ, յարմիանիեան կերոն արդէն լմնցած ով չիհամարիր։

Պ՚ոտան Ա՚նի գաղարին Ա՚ամանպայ գից. քրնարկանն ըլլալով, անկէ յանցաւոր եղիւ կը ինգրեր։ Զէրոյը գանկրելով՝ Խոխոր մեր կոչին է, կ՚ըսէր, բայց չարաբա ալ ըլլայ, շատ չիտաւ։ եր. ոնոր բարեհաւանիեան տեսանիսն չէ, փոխարին ոնպանի ու վայրենի է. իսկ տրնաիանն ծոցի մը մէջ հատատուն ատաքնոտ եղած ատան՝ իր յանդուղն յարձակումներր կը բեկանին, ու ինքն ալ կը դառնայ հաշտ բարեկամ ի՛ բլլայ։ Կարձեալ բանարան փոխատանն կայծը դիս չիշնայրներ, ան տուտ ծիծաղը դիս չիխաբեր, չ՚ոնարեր, իրեն չեմ վատահիր, անկէ չեմ վախնար։ Գիտեմ՝ որ օձը ջան մեզամ ծուլիանայ ու տեսնուելու մէջ կը պատհարոտի ու կը ոլլաի. պիտեմ՝ որ ոպի մէջ երբեմն առատ մը, ոն որ ատաղ չէ՝ դաղանցուամ կ՚ըլլայ։ Ուրեմն իսարեալ յանցող կամ անյոգալ բոսկար մէկիր. միայն գիրս, դիտ ու յանգանատ թիւն պէտք է։

Ոչարէ՝ ան մեծ ու երեւելի գրագիր, որագրագրութեան մէջ նահատակ, թի էպիտ եւ երբեմն Ա՚ռայ Վարձամ թիւագարդ զինքը բանելով՝ կամկատա մեթին բանան մէջ դրաւ ու ոգ ատանդեղոյ կիսանիրով կոպէց. ի վերայ այսր ամենայնի Ա՚ռատ ադ՝ Սոխ ինկան վահանոտաւոր արդին զինքն ապատեց։ Հիմակ ան գրատարաղիս մէջ կը գտնէր։ Ոսի ընկերներ, կ՚ըսէր, մինչ բարձր լեռներու վրայ, ոնկերիկ հոգեռուոր անտառներու մէջ, ուսկիդ յուսակ ջրեր կը լիանն ու կարկաչելով վար կը վազին եւ. ոսմանեներու մէջ ժողվուելով՝ պոյծու ապրիլներ կը շինեն, մինչ հոն արագաւ ի եսոր ոգը պատաղ թաչունեան ու երկրիս վրայ թուչող երկնքեր ապանելու վարժած ենք։ Ջարվինք վրանիս եկած որոր, կենց ատարատու իրկելու եկողներ։

Ատուդիս ան շատ ոգբայադոներ ալ որ տեսնելու բլլար՝ կը յարգուէր, կրակ կը կոչեր։ Բայց որ ի՞նչ գամ ուրիշ. շատ զրաւիչներրդ, զարմանալի կարգիներն։ ինչպէս մեռնիսի Տրդատ Բարգաւաճին, որն որ քոյր Սմբատայ անուն ը ըլլալով՝ իր ախերոջը յարիտան հաստատ կ՚ուզեր մեռոյ։ Ինչպէս որ տուխ ծանրերներ ծնողը վառանի մէջ տեսնելու ատեն՝ չիգտնոգաղեր միրանեներն արեան մէջ իմ ամիրիելու, զուարճանալ կը լայներ, կը ծիծաղցներ, յանդգնութիւնովն կը փոռ էր։ Եւ մէկուգան յարմիելով կը պատրաստէր։ Նմանն ալ էր իր սիրելի բարեկամին, նեռանիդ Ապոլոնին, որն որ ատատանդնեղանն մէջեն նեռանգութիւնոն մէջ կրնէլեն է։ Ի՞նչ. ատելի ու մեծ օղատ էրնար բնել, ոտ պատերազմին մէջ Զէրոյ, որպիսի բանատուն մ՚բաղալն, եւ ասով՝ զրոյց պիտչան ալ ելաւ եաեւ, յարմիանիեան կերոն արդէն լմնցած ով չիհամարիր։

Պ՚ոտան Ա՚նի գաղարին Ա՚ամանպայ գից. քրնարկանն ըլլալով, անկէ յանցաւոր եղիւ կը ինգրեր։ Զէրոյը գանկրելով՝ Խոխոր մեր կոչին է, կ՚ըսէր, բայց չարաբա ալ ըլլայ, շատ չիտաւ։ եր. ոնոր բարեհաւանիեան տեսանիսն չէ, փոխարին ոնպանի ու վայրենի է. իսկ տրնաիանն ծոցի մը մէջ հատատուն ատաքնոտ եղած ատան՝ իր յանդուղն յարձակումներրդ

չին մեծամեծ գործերքդ գրուած են, ասոնք պէտք չէ որ ես գրչէն ուտնոց կարդալա բնաղեմ մը գրուածներ։

Թրքերուն մինչև հիմա ծանոթացուած տեսակներն երկաթ հաղարէն աւելի կ'երթան, եւ օր ստոր վրայ նոր նոր տեսակներ կը գտնուին։ Որչափ որ մէջերնին ամէն մէկ տեսակը ձեւով, մեծութեամբ ու բնութեամբ իրարմէ տարբերին, սակայն ամէնն ալ ես հաստատի բաղմութիւնը ողջունելու կը բաղխուին, որպէս իրարմէ հեռանալուն ու իրարու մօտենալուն՝ գիրքեր ուզած տեղերնին կը տանին։ Երբեմն կերպ ալ ունին, որպէս ամէն մէկին իր յատուկ գործքին կը ծառայէ։ Ասիոյ մէջ ստորեւները ամենէն մեծ են, գլխաւոր յան մը փրցնելու կամ մնալելու կը գործածեն։ Լաւեւի տարբերութեան նեղբանը լայն է ու ասոր ճիրաններով, որոնք իրենց կը թիրեն եւ հաստատուն կենալու կը ծառայեն։ Ասոր ներքեւն ալ ,յուսկ մի նամակ՝ ճիլի կամ տեսակ մը վրայ կեցած առանցնին՝ հեռատես կերպ մը, պարկեշտաւ նամակներուն ճանկերն ալ մի տեսակ մը կամ ճիլին վրայ հաստատելով՝ բոլոր մարմիններն ալ ամբ մէջ կ'երկրցնեն, ու չորս դին գործածելով՝ մեծ եղած արեն ստորջերով կը բռնեն։

Թերթասէրներ խուզարկու դիրքեր մ'ունին։ Երբ որ թերթ մը կարդալ կու գայ կամ ծառայ ճիլերն իրարու վրայ գալով՝ իրենց վարուկ մարմիններ հղմելու կ'ելլան, ասոր բաղմաթիւ ծոկերներէ ելած խժալին նիրերն իրարու փաթթելով եւ իրենց ծանրութիւնը վերցնելու հանմանուն գործ մը շինելու։ Ասոնց ամենէն մեծերն ալ՝ ճանկերնին ամբ մէջ կ'ելլան, ասոնց մարմինը ամբ մէջ կ'իջնան, ասոնց մարմինը ամբ մէջ խղդուելէն պահելու համար իրենց գլուխը վար կը թողուն, եւ թեւ որ պատահիլ ալ բրլայ որ նոյն կախում բնելերնին փրթի, անանկով ալ վրայի մը շաւակոնման մնալերը գիրերնը ջանջախելու կը պահեն։

Թերթասիրներու մարմնոյն գոյնն ալ ըստնոր ամէն կողմնէ պատարագ վատնելու. պարտիս շատ յարմար է։ Թաս յունենալը՝ որոնց ձագերուն ամէնին հանգստական կերակուրն են թերթասիրները, շարունակ անոնց ետեւէն են ալ բռնելու։ Գրեթէ բոլոր թերթասիրներու մարմնոյն իրենց կերած տեսակներու եւ կամ ան ծիրերուն գոյնն ունի, որոնց վրայ խարիներնին փոխելու բոլոր ժամանակ կը կենան։ Երբ որ ժամանակը կը հասնի, շատ մը կ'ուճապարեն ու տերեւներու թեղ ասրալ՝ ան պրսի ծիրերու վրայ կը բաշխեն, հոն ամէն գերան գոյնին հետ խառնուելով՝ ան թարը երկայն բեղ ասրենին՝ իրենց թիւնը ելլելու համար։ Ամենէն ուրիշ մանրիկներն ալ՝ ամենէն ուրիշ գոյներ ունին։ Ասոնց մարմինը ամբ մէջ կ'երկրցնեն, ու